

ויקיפדיה כתשתית להרעלת ידע: מנגנוני ההטיה וקווי מתאר להתמודדות

שלומית לירי¹ | 1 בספטמבר, 2026

ויקיפדיה האנגלית הפכה בשנים האחרונות לחוליה מרכזית באקוסיסטם גלובלי של ייצור, הסמכה והפצת מידע מוטה, המשועתק למנועי חיפוש ולמערכות בינה מלאכותית ומגיע באמצעותם לקהלים נרחבים ברחבי העולם כידע אמין וסמכותי. הפעילות השיטתית של רשת עורכים מתואמים המונעים אידיאולוגית הופכת את הפלטפורמה לתשתית משמעותית להרעלת ידע בכל הנוגע לישראל. זאת, באמצעות מסגור חד-צדדי, בחירה סלקטיבית של מקורות, השמטת הקשרים, שינוי מונחים מרכזיים ועיצוב מסגרת נרטיבית המציגה את הקמתה וקיומה של המדינה כעוול מתמשך ובכך מערערת על עצם זכותה להתקיים. תוצרי הטיית הידע מהווים איום אסטרטגי על חוסנה של ישראל ועל יכולתה להגן על מעמדה בזירה הבינלאומית, והשלכותיהם ניכרות גם ביחס לקהילות יהודיות ברחבי העולם. מאמר זה מציג דרכי התמודדות עם הרעלת הידע המתרחשת בוויקיפדיה האנגלית ומתייחס לצעדים הנדרשים מגורמים מחוץ לפלטפורמה ובתוכה. הוא בוחן את מנגנוני הפעולה של הטיית הידע בפלטפורמה, ודן באתגרים הניצבים בפני מי שמבקשים להגן על ניטרליות הידע.

מבוא: ויקיפדיה כתשתית ידע גלובלית

ויקיפדיה האנגלית מהווה כיום אחת מזירות הידע המשפיעות בעולם. העובדה שהיא מבוססת על ערכי דמוקרטיזציה של המידע, נתפסת כמקור פתוח וניטרלי, וזוכה לנוכחות בולטת בתוצאות מנועי החיפוש האינטרנטיים ולאחזור תכנים בידי מערכות שונות, מקנה לה כוח ניכר בביסוס ידע שאינו כפוף למנגנוני בקרה והסמכה אקדמיים. מיקומה כאחד מאתרי המידע המרכזיים של העידן הנוכחי נובע גם מהיקפי השימוש העצומים בה. בהיותה אתר הידע האנושי הנקרא ביותר בעולם, עם מיליארדי ביקורים בחודש ואלפי כניסות בכל שנייה, יש לה כוח יוצא דופן בעיצוב המסגרות שבאמצעותן הציבור ברחבי העולם מפרש סוגיות רגישות, ובהן היחס לישראל ולסכסוך הישראלי-פלסטיני.

בשנים האחרונות, ויקיפדיה אף הפכה לאחת מתשתיות הידע המרכזיות שעליהן נשענות מערכות בינה מלאכותית. תכניה משמשים לאימון מודלים, לאחזור מידע ולניסוח תשובות. היא מן המקורות המצוטטים ביותר בתשובות ChatGPT, והתוכן שלה נצרך כיום בהיקפים גדולים גם באופן אוטומטי באמצעות סורקי רשת (web crawlers), ממשקי תכנות יישומיים (API) והורדות נתונים בהיקף גדול, הן לצורכי אימון ותפעול של מערכות בינה מלאכותית והן לצורכי מנועי חיפוש ויישומים מבוססי ידע. עובדות אלו הופכות את ויקיפדיה לא רק לאנציקלופדיה הנקראת ביותר בידי בני אדם, אלא גם לתשתית ידע מרכזית עבור מודלי שפה גדולים (LLM). בהתאם לכך, הטיית המצטברות בוויקיפדיה אינן נשארות בגבולות הפלטפורמה בלבד אלא משועתקות למערכות המשמשות מיליארדי אנשים שאינם בהכרח נכנסים אליה ישירות.

¹ ד"ר שלומית אהרוני ליר היא חוקרת זוכת פרסי מצוינות, עמיתת מחקר באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת בר אילן, המתמחה בפוליטיקה של הידע בהיבטים של מגדר, תרבות וטכנולוגיה ומשמשת יועצת בכירה ל Here4Good- היא חברה מייסדת של פורום דבורה, עורכת וסופרת שהוציאה לאור תשעה ספרים. ד"ר ליר הציגה דוח על ההטיה נגד ישראל בוויקיפדיה האנגלית באו"ם, באפריל 2024 ויצרה את אתר WikiBiases המרכז מחקר על ההטיה. תערוכתה הנודדת "היסטוריה מתומרנת", המשווה בין ערכי ויקיפדיה לפני ואחרי ה-7 באוקטובר, הוצגה בירושלים, ובמקומות נוספים ברחבי העולם.

בשעה שההכרה בסיכונים הנשקפים לשלמות מרחב המידע בעידן הבינה המלאכותית הולכת ומתרחבת בזירה הבינלאומית, הסכנה הנובעת ממידע אנושי המופק בוויקיפדיה ונתפס כידע עדיין אינה זוכה להתייחסות מספקת. [עקרונות האו"ם](#) לשלמות המידע קוראים להגברת השקיפות, להנגשת נתונים לחוקרים, לשילוב אמצעי הגנה בתהליכי אימון של מודלים ולפיתוח מנגנונים לזיהוי, סימון ואימות מקורות תוכן שנוצר באמצעות בינה מלאכותית. עם זאת, מרבית הצעדים המתגבשים מתמקדים בזיהוי תוכן סינתטי או כוזב שנוצר בידי מערכות אלו. הם מספקים מענה מוגבל למצב שבו מערכות בינה מלאכותית מאחזרות מידע מוטה שמקורו בתשתית ידע הנתפסת כאמינה, כגון ויקיפדיה. בהקשר זה, יש לציין כי הבעיה בוויקיפדיה אינה מסתכמת בעצם קיומו של מידע מוטה, אלא בתהליך שבאמצעותו מידע כזה נבחר, ממוסגר ומוסמך כידע בתוך תשתית ידע הנתפסת כאמינה. "הרעלת ידע" מתארת אפוא מצב שבו הטיה נטמעת במערכת ידע, מקבלת בה מעמד סמכותי ומשועתקת ממנה למערכות ולמרחבי ידע נוספים באופן המשבש את יכולת החשיבה העצמאית, המבוססת על בחינת טענות מתחרות, שקילת חלופות ודין פתוח.

השילוב בין היקפי החשיפה הפנומנליים של ויקיפדיה האנגלית לבין ארכיטקטורת הידע שלה, המאפשרת להסוות התנהלות זדונית בחסות עיקרון היסוד של "הנחת תום לב" (Assume good faith) ופעילות עריכתית אנונימית, הפך אותה ליעד מרכזי להנדסת תודעה בידי שחקנים אידאולוגיים, פוליטיים וארגוניים המבקשים לעצב את הידע הציבורי. בכל הקשור לישראל, עריכה מגמתית מתבטאת בדפוסים חוזרים הכוללים בחירה סלקטיבית של מקורות, מסגור מושגי חד־צדדי, מחיקה או החלשה של הקשרים היסטוריים יהודיים וישראליים, שימוש בלתי מאוזן בטון שלילי ושיפוטי והפעלת מנגנונים קהילתיים באופן המייצר תמונת ידע מוטה ביחס לציונות, להיסטוריה היהודית, לסכסוך ולארגוני טרור.

הפוליטיקה של הידע בוויקיפדיה באה לידי ביטוי במגוון תחומים. לאורך השנים פורסמו מחקרים שעמדו על הפער המגדרי בוויקיפדיה והציעו [דרכים](#) להתמודדות עם מיעוט הנשים העורכות. בשנת 2024 זכתה גם ההטיה כנגד ישראל להתייחסות במסגרת [דו"ח](#) שהוצג בכינוס מיוחד של הקונגרס היהודי העולמי באו"ם בז'נבה באפריל באותה שנה (ליר, 2024). מגמת העלייה במודעות לנושא ניכרת גם [בדו"חות](#) של הליגה נגד השמצה, [בפרסומיו](#) של כתב JNS אהרון בנדלר ובסדרת התחקירים המתמשכת של העיתונאי [אשלי רינדסברג](#).

ביקורת על התרחקותה של ויקיפדיה מעקרון הניטרליות נשמעת גם מצד מייסדיה. לארי סנגר, מייסד-שותף של ויקיפדיה, מתריע זה שנים מפני הפיכתה לשופר תעמולה. לצד פרסום ספר ומאמרים בנושא, יזם בשנת 2026 את WikiProject Intellectual Diversity שנועד לחזק את הניטרליות ולהרחיב את מגוון נקודות המבט בקהילת העורכים. זמן קצר לאחר מכן, בעקבות מחלוקת סביב אופן קידום היוזמה והאשמות כי גייס קהל חיצוני כדי להשפיע על דיונים פנימיים, נחסם סנגר ללא הגבלת זמן מעריכה בוויקיפדיה. במקביל, ביקורת על יישום עקרון הניטרליות הושמעה גם בידי ג'ימי וויילס, מייסד-שותף של ויקיפדיה וחבר בחבר הנאמנים של קרן ויקימדיה. בנובמבר 2025 השתתף וויילס בדיון בדף השיחה של הערך "רצח עם בעזה", שאותו תיאר כאחד הערכים הגרועים ביותר שראה בוויקיפדיה זה זמן רב. הוא ציין כי הפתח והמסגור הכולל מציגים בקולה של ויקיפדיה את הקביעה שיששראל מבצעת רצח עם, אף שמדובר בטענה שנויה במחלוקת, וקרא לתיקון של הערך ולהצגת המחלוקת באופן התואם את עקרון נקודת המבט הניטרלית. התייחסותו העניינית עוררה התנגדות חריפה בשפה קשה מצד חלק מן העורכים, ואף הוגשה בקשה להטיל עליו חסימה מתחום העיסוק (topic ban) שתמנע ממנו להשתתף בעריכה ובדיונים בנושא. התגובות לביקורת שהשמיעו מייסדי הפלטפורמה מעוררות שאלות בדבר יכולתה של הקהילה להכיל הצעות שיפור ויוזמות המבקשות לקדם שינוי הנחוץ לשם יישום עקרון הניטרליות הלכה למעשה.

בשנים האחרונות התרחבה הביקורת גם לזירה המוסדית, ובאה לידי ביטוי בפניות רשמיות מצד גורמי ממשל בארצות הברית לקרן ויקימדיה. מדובר בארגון המוגדר כגוף ללא כוונת רווח המפעיל את התשתית שעליה פועלת ויקיפדיה ומיזמים אחרים ותומך בקהילות המתנדבים המנהלות את תוכנם. הפניות לקרן כללו מכתב מאת סנאטור טד קרוז, יו"ר ועדת המסחר, המדע והתחבורה בסנאט, וכן פנייה מאת התובע הכללי של מחוז קולומביה, אד מרטין, שהציג אפשרות לשלילת מעמדה של ויקימדיה כארגון פטור ממס עקב מניפולציה זרה של התוכן בפלטפורמה. במקביל, הודיעו נציגי ועדת הפיקוח של בית הנבחרים, ג'יימס קומר וננסי מייס, על פתיחת חקירה בנוגע למאמצים מאורגנים להשפיע על דעת הקהל בארצות הברית באמצעות מניפולציה של ערכים.

להלן יוצגו קווי מתאר להתמודדות עם הרעלת ידע בוויקיפדיה האנגלית ועם המשך הפצתו של מידע מוטה ביחס לישראל למנועי חיפוש ולמערכות בינה מלאכותית. ההמלצות מופנות למספר קהלי יעד, ובהם קובעי מדיניות, חברות מחקר וגופי חינוך ותקשורת, קרן ויקימדיה וקהילת העורכים. בהתאם לכך, המאמר מבחין בין צעדים חיצוניים של מחקר, ניטור ובקרה

לבין שינויים הנדרשים במנגנוני הניהול והאכיפה של הפלטפורמה עצמה, תוך התייחסות לאתגרים הייחודיים לוויקיפדיה המקשים על קידום השינוי.

הארכיטקטורה של ההטיה

המחקר על הטיית בוויקיפדיה האנגלית מצביע על דפוסי פעולה עקביים של עורכים הפועלים מתוך אג'נדה פוליטית. אחת הדוגמאות לאופן שבו מתבצעת ההטיה היא [באמצעות התחקות](#) אחר פעילותו של איסקנדר 323 (Iskandar323), עורך מנוסה שפעל תחת שם בדוי קרוב ל-12 שנים, ביצע למעלה מ-25,900 עריכות במרחב הערכים ומספר דומה בדפי השיחה, והיה חלק מרשת של כ-100 עורכים עוינים לישראל בעלי דפוסי עריכה דומים. זאת, עד שהורחק לצמיתות מהאתר בפברואר 2026.

פעילותם של עורכים אלה מתבטאת בדפוסים עקביים של מסגור אנטי-ישראלי, טשטוש הקשרים היסטוריים והצגת אלימות וטרור באופן המקשה את משמעותם ואת חומרתם. השיח הפומבי בדפי השיחה בין חלק מן העורכים חושף תפיסה של עבודת העריכה כזירה למאבק נרטיבי מתמשך, המשקפת מחויבות אידאולוגית מוצהרת. בדפי המשתמש של חלקם מופיעות הצהרות פוליטיות רדיקליות, ובהן תמיכה ב"מדינה דמוקרטית אחת בפלסטין ההיסטורית, מן הנהר ועד הים". מחויבות זו ניכרת גם בדפוסי הפעולה, בבחירה עקבית של מקורות התומכים במסגרת נרטיבית מסוימת, בהסרה או בצמצום של מידע הסותר אותה או מוסיף לה מורכבות, במעורבות אינטנסיבית בדפי שיחה, בדיוני מדיניות ובמנגנוני אכיפה, וכן בגיבוי הדדי בין עורכים הפועלים שוב ושוב באותם מוקדי מחלוקת.

פעילותו של איסקנדר 323 מהווה מראה לאופן בו קבוצה זאת משתמשת בוויקיפדיה כחלק מפרויקט רחב ושיטתי של הנדסת תודעה הפועל בשני צירים. הראשון הוא שכתוב זהות הליבה היהודית וערעור על זכות קיומה של ישראל, תוך טשטוש הזיקה היהודית לארץ ישראל. זאת, בין היתר, באמצעות שימוש במסגרות גאוגרפיות והיסטוריות רחבות, כגון כנען, באופן המצמצם את מרכזיותה של הנוכחות היהודית ואת הרציפות ההיסטורית של הזיקה היהודית לארץ ישראל. הציר השני הוא עיצוב נרטיב הסכסוך באופן המסיר אחריות מהפלסטינים וממדינות ערב ומציג קו ביקורתי ושיפוטי כלפי ישראל, תוך הלבנת פשעי ארגוני טרור דוגמת חמאס. דפוסים אלה של הטיית ידע מכוונת מודגמים גם [בקטלוג](#) התערוכה הנוגדת "היסטוריה מניפולטיבית" (ליר, 2025), המשווה ניסוחים של ערכים מרכזיים הקשורים לישראל, לציונות ולארגוני טרור לפני ואחרי ה-7 באוקטובר, תוך הדגשת האופי המניפולטיבי של העריכה.

במחקר שפורסם בינואר, "[הציונות כחקר מקרה במאבק על הידע: ויקיפדיה, גרוקופדיה וג'סטפדיה](#)", ניתוח הערך המוטה על הציונות מדגים כיצד השתנה מיסגור בוויקיפדיה האנגלית באופן רדיקלי וחד-צדדי: התייחסות עריכתית שקולה לציונות כתנועת שחרור לאומי ושיבה ילידית של העם היהודי למולדתו התחלפה בתפיסה הרואה בה פרויקט קולוניאליסטי שהסכסוך הישראלי-פלסטיני מהווה רכיב אינהרנטי בהגדרתו. השוואה לגרוקופדיה וג'סטפדיה כפלטפורמות ידע מקוונות מקבילות, שהצליחו לשמור על ניתוח עובדתי ומאוזן המבוסס על אמת היסטורית נטולת מסגור רדיקלי, יכולה להצביע על כך שמצב הידע בוויקיפדיה אינו כורח המציאות, אלא בחירה פוליטית מודעת של קהילת עורכים דומיננטית המנווטת את דעת הקהל. עם זאת, עצירת התפתחותה של גרוקופדיה בחודשים האחרונים מלמדת שהתקווה להתפתחות אלטרנטיבות מאוזנות תלויה בגורמים רבים ואינה תהליך מובטח.

הפעילות התעמולתית בוויקיפדיה האנגלית מתרחשת בד בבד עם נתונים המצביעים על התעמרות בעורכים יהודים המנסים להשיב את הניטרליות לפלטפורמה. [במחקר](#) שפורסם בכתב העת *Convergence* והתבסס על ראיונות עומק עם 19 עורכים יהודים ותיקים, הצגתי מודל בן ארבעה שלבים המתאר כיצד דינמיקות קהילתיות ופרוצדורליות מובנות מאפשרות הדרה של קולות מיעוט ומקבעות את שליטת הקבוצה הדומיננטית.

בשלב הראשון, העורכים נכנסים לפלטפורמה מתוך אידיאליזם עמוק, תחושת שליחות ורצון כן לתרום לידע הציבורי. בשלב השני, כאשר הם מתחילים לערוך ערכים הקשורים לישראל ולסכסוך הישראלי-פלסטיני, הם נתקלים בחיכוך מתגבר: מניפולציות פרוצדורליות, מתקפות המתוארות כמתואמות, שימוש אסטרטגי בכללי הקהילה, יצירת קונצנזוס מדומה באמצעות יתרון מספרי והפעלת מנגנוני ביקורת שמערערים את הלגיטימיות שלהם כעורכים.

החיכוך המתמשך מוביל לשלב השלישי של שחיקה רגשית (Emotional erosion) המתבטאת בתחושות של טראומה, חרדה, אובדן ביטחון, עייפות נפשית ולעיתים גם פגיעה ברווחה הפיזית. העורכים מתארים כיצד כל ניסיון לערוך נתקל בהתנגדות מיידית, כיצד תלונות שוא נערמות נגדם וכיצד הם חווים תחושת מצור מתמשכת מצד קבוצות מאורגנות.

בשלב הרביעי, העורכים מפתחים התמודדות אדפטיבית, שבחלק מהמקרים מתגלגלת להשתקה עצמית, הימנעות מעריכה בנושאים רגישים, צמצום דרמטי של פעילות ולעיתים פרישה מוחלטת מהפלטפורמה. עבור רבים מהם, הסיכון להיחשף להתקפות נוספות או להיענש פרוצדורלית, לרבות חסימות או Topic bans, הופך את ההשתתפות לבלתי אפשרית.

העובדה שעורכים יהודים מהווים קבוצת מיעוט, לצד התבססותם של עורכים בעלי אוריינטציה אנטי-ישראלית כקבוצה דומיננטית בתחומי ידע רגישים, יוצרת תנאים שבהם רבים מהעורכים היהודים נסוגים. נסיגה זו מצמצמת את מגוון הקולות בפלטפורמה, מחזקת את השליטה של קבוצות מאורגנות, ומובילה לשעתוק מתמשך של הטיה מערכתית.

על אף עיקרון האנונימיות, הזיהוי של עורכים מתאפשר לעיתים קרובות על פי אינדיקציות עקיפות כגון פרטים בדף המשתמש, חברות בקבוצות עניין ודפוסי עריכה, עובדה המאפשרת את סימונם של יחידים או קבוצות המציגים קו המאגר את ההגמוניה השלטת. התנהלות בריונית כלפי עורכים יהודים כקבוצת מיעוט והפרקטיקות המייצרות השתקה של קולותיהם מהדהדות את הדפוסים שתועדו ביחס לנשים במיזם. ספרות המחקר על נשים בוויקיפדיה מראה כי גם עורכות נתקלות בסביבה עריכתית עוינת, הכוללת הטרדות, תגובות פוגעניות, ערעור מתמשך על הלגיטימיות שלהן ושימוש בכללי הקהילה כדי לסמן אותן כמפרות קונצנזוס. אף שהמאמצים הפמיניסטיים לכתובת ערכים על נשים מתקבלים לעיתים ברמת התוכן, הם הופכים לשנויים במחלוקת כשמדובר בערכים שאינם בקונצנזוס או כשעורכות מבקשות לערער על נורמות ההתנהלות, מנגנוני הניהול או יחסי הכוח. ברוב המקרים הללו מוצבים לבסוף חסמים באמצעות שליטה בהחלטות מחיקה, התראות חשיבות והטלת ספק באנשים או בנושאים הנחשבים ראויים לייצוג.

במילים אחרות, אותם פגמים מבניים בארכיטקטורת הייצור המשותף, לרבות נורמות המוצגות כניטרליות, מנגנונים פרוצדורליים המופעלים באופן א-סימטרי והיעדר מענה אפקטיבי להתנהלות כוחנית, מאפשרים דחיקת נשים והדרת מיעוטים, על בסיס אתני ולאומי. כך נוצרת פוליטיקת ידע שבה קולותיהם של מי שמבקשים לחשוף הטיות מתויגים כמפרי סדר, בעוד שהקבוצות הדומיננטיות מצליחות לשמר את שליטתן.

אתגרים מרכזיים

על מנת לגבש דרכי פעולה אפקטיביות, יש להבין כי ההתמודדות עם הרעלת הידע בוויקיפדיה מחייבת התייחסות לשורת אתגרים משמעותיים.

ראשית, מעקב אחר דפוסי העריכה והעורכים המעורבים בהם מלמד כי ההטיה בוויקיפדיה אינה תופעה ספורדית, אלא תוצר של התארגנות מתואמת הפועלת לאורך שנים, כשההיבט המשותף לה בהקשר של ישראל הוא הלבנת ארגוני טרור וערעור על זכות הקיום של המדינה. רשת זו השכיחה לבסס הגמוניה במרחב הערכים, תוך דחיקה שיטתית של קולות נגדיים. פעילי הרשת מפגינים דפוסי פעולה אחידים, המכוונים למסגור מחדש ולהנדסה עמוקה של הידע ההיסטורי והפוליטי. חשוב להדגיש כי אין מדובר בבעיה הייחודית לישראל, אלא בתופעה רחבה יותר המתועדת גם ביחס למדינות ולקבוצות לאומיות אחרות. כך, למשל, טענות בדבר הטיה, אידיולוגיות וריכוז כוח בידי קבוצות עורכים מצומצמות הועלו גם ביחס לערכים הנוגעים להודו ולהינדואיזם. טענות אלה אף הובילו לבחינה ממשלתית ולהליכים משפטיים בהודו.

דפוסי פעולה אלה משתלבים במערכה תודעתית ארוכת טווח. ביטויים מוקדמים לאסטרטגיה מסוג זה ניתן לזהות במזכר האחים המוסלמים משנת 1991, המתייחס להשפעה הדרגתית על המערב, ובוועידת פילדלפיה משנת 1993, שבה דנו המשתתפים בדרכים להשפיע על דעת הקהל האמריקאית והמערבית, להעניק לגיטימציה לפעילות חמאס ולערער את הלגיטימיות של ישראל באמצעות ארגוני חזית, מוסדות חינוך, תקשורת ופעילות ציבורית. היבטים של עיצוב הזיכרון הקולקטיבי ושכתוב היסטורי באים לידי ביטוי גם בנרטיבים דוגמת "ישו היה פלסטיני", המשתלבים בשיח פלסטיני ממוסד המבקש לבסס רציפות לאומית קדומה בארץ. אותו דפוס ניכר גם בהשקעה ארוכת טווח בפעילות עריכה מתואמת ומתמשכת בוויקיפדיה. מול תהליכים מסוג זה נחשפת אחת מנקודות התורפה של ישראל: נטייתה להגיב במהירות ובעוצמה לאיומים מיידיים, לצד קושי לזהות מהלכים תודעתיים ארוכי טווח ולהתמודד עמם באופן שיטתי.

שנית, הנתונים מלמדים כי עורכים המערערים על מעמדה של ישראל ומלבינים ארגוני טרור מאורגנים במקרים רבים ברשתות בעלות מבנה ריכוזי ומשמעת מערכתית נוקשה, המתבטאת בדפוסי הצבעה מתואמים, באחידות גבוהה של עמדות ומסגור, בתמיכה הדדית ובהתיישרות עקבית סביב מחלוקות מרכזיות. דפוס פעולה זה שונה מהותית ממבנים ליברליים, הנשענים על שקיפות, ביקורתיות אינדיבידואלית ומרחב פעולה מבוזר. א-סימטריה זו חושפת את פגיעותן המבנית של דמוקרטיאות מערביות בפלטפורמות פתוחות, המנוצלות בידי שחקנים סמכותניים.

שלישית, חוזקן של רשתות העורכים המאורגנות הפועלות בוויקיפדיה טמון ביכולתן להסתמך על מנגנון פעולה מתואם, הכולל כוח אדם, ידע, זמן וכסף הזורם מארגוני "צדקה", שאחד מהם אף מפעיל בגלוי מערך הכשרה לעורכי ערכים העוסקים ב"רצח העם בעזה". הפעילות הכוללת נשענת על הכנת מאגר מקורות מוטים, גיוס עורכים דרך ארגוני פרוקסי והפעלת ערוצי תיאום חיצוניים בפלטפורמות דוגמת דיסקורד, המבטיחים את המשך כתיבתם ושכתובם של ערכים רגישים.

אופי פעולה זה שונה מהותית מן הדינמיקה המאפיינת דמוקרטיה מערבית, הנשענת על אינדיבידואליות, ביקורת עצמית, פלורליזם ותחרותיות, ומאורגנות במבנה פעולה מבוזר – גישה המונעת גיבוש תגובה מתואמת ופיתוח מענה שיטתי ומתמשך לאיומים מסוג זה. בהתאם לכך, דמוקרטיה פגיעה יותר ללוחמת תודעה והרעלת ידע על ידי גורמים רדיקליים ומדינות עוינות הפועלים באופן ריכוזי, מתואם ומושכל, תוך ניצול כללי הפלטפורמה ליצירת מניפולציה תודעתית.

אתגר נוסף ומשמעותי נובע ממעמדה המרכזי של ויקיפדיה במערכות בינה מלאכותית. זאת, בשל התכונות המבניות שלה ההופכות אותה למקור נוח במיוחד לאימון ולשליפת מידע הנתפס כידע, בהיותה מבוססת על היקף עצום של טקסט מובנה ומקושר, רמת עדכניות גבוהה, ריבוי שפות וזמינות חופשית. תכונות אלה מעניקות לה משקל רב במאגרי האימון ובמנגנוני האחזור, גם כאשר קיימים מקורות מסורתיים מוסמכים יותר (כגון אנציקלופדיות מקצועיות). כך, התוצאה היא שמערכות בינה מלאכותית משמשות מכפיל עוצמה להטיות שמקורן בוויקיפדיה. הן מאפשרות לשעתק, לנסח מחדש ולהפיץ מידע מוטע במהירות ובהיקפים החורגים במידה ניכרת מן החשיפה הישירה לערכי הפלטפורמה. לכך מצטרף הפער בין מנגנוני הבקרה המתפתחים ביחס לתוצרי בינה מלאכותית לבין היעדר פיקוח מספק על מקורות הידע שעליהם הם נשענים. סימון טקסט כתוכן שנוצר באמצעות בינה מלאכותית עשוי לסייע בזיהוי תוכן סינתטי, אך אינו חושף מצב שבו המערכת מפיקה תשובה הנשענת על מקור מוטע או על מסגרת היסטורית שעברה מניפולציה. במקרים אלה המערכת אינה בהכרח ממציאה מידע, אלא משעתקת אותו, מעניקה לו ניסוח סמכותי ומפיצה אותו לקהלים רחבים באופן הממצב אותו כידע. כך, הטיה שמקורה בפלטפורמת ידע אחת עוברת תהליך של שעתוק והסמכה אלגוריתמית. בנוסף, מנגנוני הממשל של ויקיפדיה מתמקדים בעיקר בניהול המחלוקות בתוך הפלטפורמה ומתייחסים לנורמות פנימיות הכוללות כללי עריכה, קונצנזוס ואכיפה, ואינם כוללים מנגנון מקביל להערכת ההשפעה המצטברת של הכרעות אלו על שוק הידע הגלובלי. היעדר מנגנון של אחריות מערכתית המותאם להיקף השימוש החיצוני בוויקיפדיה אינו מאפשר מקום לשאלה המוסרית הנוגעת למשקלה של כל הכרעה עריכתית כאשר היא חדלה להיות עניין פנימי של קהילה סגורה, והופכת לחומר גלם שמעצב את תפיסת המציאות של מיליארדי אנשים. הבנאליות של העוול במקרה זה נעוצה בהיעדר מנגנון המתכלל את השלכות העריכות. במקום זאת, האחריות מתמוססת בין פרוצדורות, והמשקל האפשרי של המילים נותר מחוץ לטווח הראייה של המערכת עצמה.

לקרן ויקימדיה העולמית סמכות ומשאבים לסייע בפתרון הבעיה, אולם נראה כי במקרים מסוימים נראה כי היא עצמה הפכה לחלק ממנה. עקרון נקודת המבט הניטרלית (NPOV), שהיווה בעבר את סלע קיומה של ויקיפדיה, נזנח במידה רבה על ידי הקרן לטובת התייחסות אליה כאל תנועה חברתית הפועלת תחת החזון של "שוויון בידע" (Knowledge Equity), שמטרתו המוצהרת היא הכללתן של קהילות מודרות.

חזון זה מעורר סוגיות אתיות ואפיסטמולוגיות לגבי זהות הגורמים המגדירים אילו קהילות וקולות ראויים לקידום. הוא גם מעורר סכנה שהעדפת תיקון פערי ייצוג תגיע על חשבון החובה להציג עמדות באופן הוגן ומבוסס. ביטוי לכך ניתן למצוא בדברי קתרין מאהר, המנכ"לית לשעבר של הקרן, שטענה כי לעיתים "ההערכה שלנו לאמת עלולה להסיח את הדעת" מן היכולת להגיע להסכמה ולפעול יחד, והציעה את רעיון ה"אמת הישימה המינימלית". הימנעותה של קרן ויקימדיה העולמית מהתערבות או מהבעת עמדה ברורה בנושא הפיכת ויקיפדיה לשופר פוליטי בנושאים רגישים בפרט בכל הנוגע לעמדות האנטי-ישראליות שהפכו בה לנומה מקובלת, תורמת לשימור הדפוסים הקיימים

לבסוף, יש להבין כי הרעלת מרחבי הידע אינה נותרת בגדר פולמוס אקדמי גרידא. השלכותיה של לוחמת הידע נגד ישראל באמצעות התערבות אקטיבית בתשתית שמייצרת ומסמיכה ידע, תוך מסגור מחדש של מושגים ואירועים היסטוריים כבר ניכרות בזירה הבינלאומית, והיא מהווה איום ממשי ומתמשך. בעוד שלוחמה פיזית פוגעת בגוף, ברכוש ובתשתיות, לוחמת ידע מכוונת גם אל התשתית ההיסטורית, הסימבולית והרוחנית שבאמצעותה חברה מבינה את עצמה, משמרת את זיכרונה ומבססת את הלגיטימיות של קיומה. ללא היסטוריה מבוססת, זיקה למורשת ועוגנים הנשענים על עובדות, נפגעת יכולתם של יחידים ושל עמים לשמר זהות, המשכיות ותודעה עצמית. כך נשחק גם הבסיס להכרה בלגיטימיות של המדינה בזירה הבינלאומית.

השפעת הרעלת הידע ניכרת כבר בשטח, בהישענות על ידע מדומה, בשחיקת היכולת להבחין בין עובדות, פרשנויות ונרטיבים פוליטיים ובבורות ההיסטורית והגיאוגרפית המופגנת בקרב חלקים בציבור הרחב ביחס לישראל ולסכסוך. מציאות שבה שיקולים פוליטיים ומיסוך מצד גורמים עוינים גוברים על דיוק עובדתי מחייבת הכרה בהטיית ידע כאיום אסטרטגי ממשי על מדינת ישראל, על קהילות יהודיות ברחבי העולם ועל יכולתן של חברות דמוקרטיות לקיים שיח ציבורי המבוסס על עובדות.

ההתמודדות עם אתגרים אלה מחייבת שינויים מערכתיים המשלבים פעולה בתוך הפלטפורמה ומחוצה לה. מאחר שההמלצות מופנות לנמענים שונים ונבדלות ברמת היתכנותן, הן נחלקות לשני מסלולים: צעדים חיצוניים של גורמים מחוץ לפלטפורמה, הכוללים את המדינה וגורמי מחקר, וצעדים פנימיים לשינוי מנגנוני הניהול והאכיפה בוויקיפדיה עצמה. צעדים אלה תלויים בנכונותן של קרן ויקימדיה וקהילת העורכים להכיר בחומרת הבעיה ולקדם שינוי, בהתאם לתחומי האחריות השונים שלהן.

אמנם, הביקורת הציבורית והמוסדית שהתעצמה בשנים האחרונות תרמה להגברת מנגנוני הבדיקה והתגובה הן מצד קרן ויקימדיה והן במסגרת מנגנוני האכיפה הקהילתיים. מגמה זו באה לידי ביטוי בהטלת מגבלות ובהרחקתם של כמה עורכים מרכזיים בשל עריכה מוטה בתחום הסכסוך הישראלי-פלסטיני, וכן בהוספת אמצעי אכיפה והגבלות עריכה בנושאים רגישים בידי ועדת הבוררות של ויקיפדיה האנגלית. עם זאת, צעדים אלה נותרו נקודתיים ואינם נותנים מענה מלא למנגנונים המערכתיים המתוארים לעיל. דווקא עצם הפעלתם מלמדת כי שינוי אפשרי כאשר מופעלים מנגנוני בדיקה ואכיפה, ומחדדת את הצורך להרחיבם לכדי מדיניות שיטתית ומתמשכת.

המלצות לפעילות מחוץ לפלטפורמה

ההמלצות לפעילות מחוץ לוויקיפדיה נחלקות לשני מישורים מרכזיים: מדיני ומחקרי. המישור המדיני מתייחס לתפקידה של המדינה ולקובעי המדיניות, ואילו המישור המחקרי עוסק בהקמת תשתית עצמאית ומתמשכת לחקר דפוסי ההטיה והשפעתם. שילוב בין שני המישורים עשוי לחזק את היכולת להתמודד עם הרעלת הידע ועם הפצתה מעבר לגבולות הפלטפורמה.

א. פעילות באחריות המדינה וקובעי המדיניות

לנוכח השפעת ויקיפדיה האנגלית על השיח הבינלאומי, מנועי החיפוש ומערכות הבינה המלאכותית, המדינה נדרשת להכיר במשמעות האסטרטגית של הטיית ידע שיטתית ובהשלכותיה על מעמדה הבינלאומי של ישראל, על הלגיטימיות שלה, על שימור הזיכרון ההיסטורי ועל ביטחון של קהילות יהודיות ברחבי העולם. מעורבות זו צריכה להתמקד בתמיכה במחקר עצמאי, בפיתוח תשתיות ידע, בהפעלת מנופים דיפלומטיים, משפטיים ורגולטוריים ובקידום שקיפות ובקרה.

הכרה בהרעלת ידע כאיום אסטרטגי

הצעד הראשון הוא הכרה רשמית בכך שהטיית ידע בתשתיות ידע גלובליות אינה רק בעיה תקשורתית או תדמיתית, אלא איום אסטרטגי התורם לערעור מעמדה של ישראל והגברת האנטישמיות בעולם. כאשר מידע מוטע מקבל מעמד של ידע אנציקלופדי, מוזרם למנועי חיפוש ולמערכות בינה מלאכותית ומשועתק לקהלים רחבים, הוא משפיע על תפיסות ציבוריות, על שיח מדיני, על מערכות חינוך ועל האופן שבו מדינות וארגונים בינלאומיים מפרשים את המציאות. הכרה זו צריכה לשמש בסיס למדיניות סדורה, להקצאת משאבים ולחלוקת אחריות בין הגורמים הרלוונטיים.

גיבוש תוכנית לאומית ארוכת טווח להגנת תשתיות הידע

תגובות נקודתיות, קמפיינים קצרי מועד ופתרונות טכנולוגיים מהירים אינם יכולים לתת מענה מספק ללוחמת הידע שנבנתה כאסטרטגיה ומופעלת לאורך שנים. נדרשת תוכנית לאומית ארוכת טווח, בעלת אופק של מספר עשורים, שתשלב מחקר מתקדם, חינוך, דיפלומטיה, משפט, טכנולוגיה ושיתוף פעולה בינלאומי. לצד החזון ארוך הטווח, מומלץ לקבוע יעדי ביניים, מדדים להערכת ההתקדמות ומנגנוני בחינה תקופתיים, שיאפשרו להתאים את התוכנית לשינויים במרחב המידע.

יישום התוכנית צריך להתבסס על עבודה שיטתית ומצטברת: בניית מומחיות, הכשרת כוח אדם, שימור והנגשה של מקורות היסטוריים, פיתוח תשתיות מחקר, ניטור מתמשך וביסוס קשרים עם מוסדות וגורמים בינלאומיים. רצוי להימנע מקיצורי דרך המחליפים עבודה מקצועית בפתרונות תעמולתיים, בפעילות בלתי שקופה, בהישענות יתר על מערכת טכנולוגית אחת או בהבטחות שאין מאחוריהן כיסוי. אחת הדרכים לכך היא באמצעות תמיכה במחקר שיטתי במסגרת גוף אקדמי עצמאי. המאבק על תשתיות הידע הוא מאבק רב־דורי, ולכן עליו להתבסס על מקצוענות, מחויבות לתמונת המצב הגדולה, התמדה ובנייה לאורך זמן.

בהתאם לכך מומלץ לשקול הקמת גורם ממשלתי מתכלל או מנגנון בין־משרדי שירכז את ההתמודדות עם הרעלת הידע ויחבר בין גורמי המחקר, החוץ, המשפט, החינוך, הטכנולוגיה וההסברה. תפקידו יהיה לגבש סדרי עדיפויות, לתאם בין משרדי הממשלה, לעקוב אחר יישום התוכנית הלאומית ולהבטיח שהנושא אינו נותר מפוזר בין גופים שאין ביניהם תיאום מספק. המנגנון המתכלל יכול לרכז ידע, להניע מחקר, לקדם פניות מוסדיות ולוודא שהמלצות מקצועיות יתורגמו למדיניות ולפעולה על פי תוכנית מתאר כוללת הרואה עשרות שנים קדימה.

פנייה רשמית לקרן ויקימדיה

ההשחתה השיטתית של ערכים העוסקים בישראל, ביהדות, בהיסטוריה של עם ישראל ובסכסוך הישראלי-פלסטיני, תוך יצירת מצגי שווא והצגת קביעות חד־משמעיות בנושאים שבהם קיימת מורכבות מחקרית, מחייבת התערבות רשמית. מומלץ לקדם בהקדם פנייה פומבית לקרן ויקימדיה, שתצביע על דפוסים שיטתיים של הטיה, על כשלים במנגנוני הבקרה והאכיפה ועל הפער בין עקרונות הניטרליות המוצהרים לבין יישומם בפועל.

הפנייה יכולה להתמקד בהפרה הבוטה של עקרון הניטרליות בערכים דוגמת "רצח עם בעזה" ו"השוואות בין ישראל לגרמניה הנאצית", ולדרוש מן הקרן לבחון את המתרחש ולהפעיל את סמכויותיה. גם אם הפנייה לא תיענה או לא תוביל לשינוי מיידי, יש חשיבות לעצם התייעוד הפומבי, להצבת הקרן בפני אחריותה ולהתערעה מפני ההשלכות הגלובליות של המתרחש בפלטפורמה על דימויה ומעמדה של מדינת ישראל ועל התגברותם של דפוסים אנטישמיים.

בקה על הפצת ידע מוטה במנועי חיפוש ובמערכות בינה מלאכותית

לאור העובדה כי מודלים של בינה מלאכותית ומנועי חיפוש הפכו מכשיר להפצת מידע מוטה המיוצר בוויקיפדיה, מומלץ כי גורמי המדינה ייזמו שיח מקצועי עם חברות המפעילות מנועי חיפוש ומערכות בינה מלאכותית, במטרה לבחון את האופן שבו נעשה שימוש בוויקיפדיה כמקור בנושאים היסטוריים ופוליטיים רגישים. כאשר מחקר אמפירי מצביע על הטיה שיטתית ומתמשכת, ראוי לבחון בקשה לסימון של מידע רגיש שמקורו בוויקיפדיה, והצגתו לצד מקורות אקדמיים, רשמיים ואנציקלופדיים נוספים. במקביל, ניתן לפעול להקמת צוות בינלאומי מקצועי שיבחן עקרונות משותפים לשקיפות, לסימון ולבקרת מקורות במנועי חיפוש ובמערכות בינה מלאכותית.

ב. פעילות מחקרית

המחקרים הקיימים הניחו תשתית חשובה להבנת דפוסי ההטיה בוויקיפדיה האנגלית, אך ההתמודדות עם תופעה כה מתמשכת, משתנה ורב-ממדית מחייבת תוכנית מחקר מצטברת, שיטתית ורב-שנתית. לשם כך מוצע להקים, במסגרת אוניברסיטה או מכון מחקר קיים, מעבדה לחקר לוחמת ידע ושלמות הידע הדיגיטלי. המעבדה תוכל להתמקד בחקר הטיה בוויקיפדיה, באופן שבו הן מתגבשות ומתקבעות ובאופן שבו הן משועתקות למנועי חיפוש ולמערכות בינה מלאכותית. היא תפעל כגוף מחקרי עצמאי, המבוסס על חוקרות וחוקרים מומחים בתחום.

מחקר וניטור רב-שנתיים

מומלץ כי פעילות המעבדה תכלול חקר שיטתי של תהליכי יצירת הידע, עריכתו, מסגורו, הפצתו והרעלתו. התוכנית תשלב מחקרי אורך, ניתוח מקרי מבחן, מחקר השוואתי, ניתוח רשתות ושיטות מתקדמות לחקר מידע דיגיטלי. בכך, היא תאפשר לזהות מגמות ושינויים לאורך זמן ולאחר דפוסים שיטתיים של הטיה. לצד זאת, המעבדה תפעל בשיתוף חוקרים וחוקרות במגוון תחומים במטרה לקדם מחקרים ומאמרים שיבחנו את הפער בין ייצוגים מוטים של אירועים היסטוריים לבין ידע מחקרי מבוסס ומתוקף.

חשיבות המעבדה טמונה בפיתוח מתודולוגיות שיטתיות לחקר הרעלת ידע, לרבות בניית מדדים, פיתוח מאגרי נתונים, עיצוב מסגרות השוואתיות בין ערכים וגרסאות ופיתוח כלים אוטומטיים שייטעו באיתור שינויים ודפוסים המחייבים בדיקה. תשתית ידע זאת תוכל לשמש בסיס להבנת מניפולציות תקשורתיות גם בעתיד, עם התפתחות הטכנולוגיה.

הכשרת חוקרים וחוקרות וביסוס שדה מחקרי

מומלץ כי המעבדה תכשיר דור נוסף של חוקרים וחוקרות בתחום. הכשרה זו תכלול פיתוח מומחיות בניתוח היסטוריות גרסאות, מקורות, דפי שיחה, מנגנוני ממשל קהילתיים, רשתות השפעה ותהליכי שעתוק של ידע מוטה לפלטפורמות נוספות. באמצעות הנחיית תלמידי ותלמידות מחקר, שילוב עוזרי מחקר וקיום סדנאות מקצועיות, המעבדה תתרום לביסוסו של שדה מחקרי מתמשך בתחום.

שיתופי פעולה מחקריים בינלאומיים והנגשת הממצאים

מאחר שהרעלת ידע והשתלטות של קבוצות מאורגנות על מרחבי תוכן אינן תופעות הייחודיות לישראל, מומלץ כי המעבדה תקיים קשרי ידע עם מוסדות, חוקרים ומיזמי ניטור במדינות ובקהילות המתמודדות עם בעיות דומות. שיתופי פעולה אלה יכולים לכלול השוואת מקרי מבחן, שיתוף במתודולוגיות ובכלי מדידה, קיום כנסים ושולחנות עגולים ופרסום דו"חות משותפים. ממד השוואתי זה יסייע להבחין בין האופן שבו ידע רגיש בתחומים נוספים יכול לעבור מניפולציה בתשתיות ידע שיתופיות.

כדי שלמחקר תהיה השפעה ממשית על מדיניות, על תשתיות ידע ועל השיח הציבורי, מומלץ להבטיח שהממצאים לא יישארו סגורים בתוך הקהילה האקדמית אלא יהפכו לנגישים, ברורים ושיטתיים. אחת השיטות ללוחמה בהרעלת הידע היא פרסום מאמרים אקדמיים, דו"חות תקופתיים, ניירות מדיניות, חוות דעת מקצועיות, מאגרי מקרי מבחן ומדדים שיאפשרו לעקוב אחר שינויים לאורך זמן. ממצאים אלה יכולים להיות מונגשים גם למקבלי החלטות, לחברות טכנולוגיה, לאנשי תקשורת ולציבור הרחב באמצעות תדרכים מקצועיים, מסמכי רקע ותוצרים נגשים. הנגשה כזו יכולה לצמצם את הפער בין הידע המחקרי לבין השיח הציבורי, להגביר את הביקורת המוסדית וליצור תשתית אמינה לשינוי מדיניות.

המלצות לפעילות במסגרת הפלטפורמה

ההתמודדות עם ההטיה מחייבת פעולה הן מצד קרן ויקימדיה והן מצד קהילת העורכים של ויקיפדיה האנגלית, בהתאם לתחומי אחריותן השונים. הקרן אחראית לתשתיות המוסדיות והטכנולוגיות של הפלטפורמה, לבטיחות המשתמשים, להקצאת משאבים וליצירת מנגנוני שקיפות ובקרה. קהילת העורכים אחראית לגיבוש המדיניות העריכתית, לבחירת המקורות, ליישום עקרון הניטרליות ולאכיפת כללי העריכה. לפיכך, ההמלצות נחלקות בין שני הגורמים, תוך הכרה בכך שחלק מן השינויים מחייבים שיתוף פעולה ביניהם.

פעילות באחריות קרן ויקימדיה העולמית

הכרה פומבית באחריות

בעוד קרן ויקימדיה מציינת 25 שנים לוויקיפדיה ומציגה אותה כ"ביטוי לאנושות במיטבה", תחת אחריותה מתאפשרת מניפולציה שיטתית של הידע הציבורי במגוון נושאים פוליטיים והיסטוריים רגישים, באופן העלול לתרום להתגברות האנטישמיות ולהעמקת העוינות כלפי ישראל ויהודים ברחבי העולם. אין די בהצהרות על ידע חופשי, שוויון והשתתפות כאשר מנגנוני הפלטפורמה מאפשרים לרשתות מאורגנות לקבוע נרטיבים מוטים, לדחוק קולות מיעוט ולהפיץ מידע זה לקהלים רחבים. הצעד הראשון לכל שינוי ממשי הוא הכרה פומבית בקיומה של הבעיה ובאחריותה של הקרן לכך שמנגנוניה לא הצליחו למנוע אותה או לבלום את התמשכותה.

הקמת ועדת בדיקה עצמאית בהשתתפות מומחים חיצוניים

הבדיקה שקיימה קרן ויקימדיה עד כה אינה מספקת מענה לצורך בבחינה מקצועית, עצמאית ורב־תחומית של השימוש בפלטפורמה לצרכי תעמולה. לנוכח מורכבותם של מנגנוני ההטיה והשלכותיהם החורגות מגבולות הפלטפורמה, מומלצת הקמת ועדת בדיקה עצמאית שתכלול מומחים חיצוניים בתחומי ההיסטוריה, הפוליטיקה של הידע, האנטישמיות, לוחמת המידע, ממשל פלטפורמות ואתיקה של בינה מלאכותית, לצד בעלי היכרות מעמיקה עם מנגנוני העריכה והניהול של ויקיפדיה.

ועדה מסוג זה תוכל לבחון את אופן יישומו של עקרון נקודת המבט הניטרלית, את מדיניות המקורות ואת יישומה בפועל, את הטיפול בפעילות עריכה מתואמת ובניגודי עניינים, את הפעלתם של מנגנוני האכיפה והבוררות ואת ההגנה הניתנת לעורכים המשתייכים לקבוצות מיעוט. במסגרת הבדיקה ניתן יהיה לבחון גם אם כללי הקהילה מופעלים באופן עקבי ושוויוני, ואם המבנה הפרוצדורלי הקיים מאפשר לקבוצות מאורגנות לצבור כוח, לדחוק קולות מתחרים ולקבוע לאורך זמן מסגרות ידע חד־צדדיות.

כדי לחזק את אמינות הבדיקה, רצוי שהוועדה תפעל במידה גבוהה של עצמאות, על בסיס סמכויות ומתודולוגיה שיוגדרו מראש, ותזכה לגישה לנתונים הרלוונטיים בנוגע לדפוסי עריכה, תלונות, חסימות והליכי קבלת החלטות. פרסום הרכב הוועדה, שיטת עבודתה, ממצאיה, המלצותיה והצעדים שיישקלו בעקבותיהם עשוי לתרום לשקיפות התהליך ולאמון הציבורי בו.

בחינת פרויקטים קהילתיים, תחרויות והליכי הצבעה

התערבות מומלצת נוספת נוגעת באחריותה המוסדית של הקרן למניעת הדרה תרבותית ולשמירה על הליכים קהילתיים מפני פוליטיזציה. דוגמה לכך היא Wiki Loves Ramadan 2026, קמפיין ותחרות עולמיים המתמקדים ביצירת ובהרחבת תוכן על חודש הרמדאן, מסורותיו וההיסטוריה האסלאמית. המיזם זכה למימון מסוג Rapid Fund ולקידום באמצעות מערכת הבאנרים הגלובלית של ויקימדיה. זאת, מבלי שהקרן הציגה מדיניות מקבילה או קריטריונים שקופים למימון ולקידום יוזמות סביב מועדים דתיים אחרים, כגון חג המולד, פסח או דיוואלי. מבלי להיכנס לסוגיית קידום ערכי דת באמצעות אנציקלופדיה שנועדה לקדם ידע, העובדה שהקרן מקצה למיזם משאבים, חשיפה גלובלית ותשתיות גיוס, בלי להציג קריטריונים שקופים המבטיחים יחס שוויוני למסורות דתיות ותרבותיות אחרות, מטשטשת את הגבול בין הרחבת הידע לבין העדפה מוסדית של מסגרת דתית אחת. מצב זה מייצר הדרה מבנית של דתות וקהילות אחרות ויש בו בכדי להשפיע לאורך זמן על סדרי העדיפויות ועל היקף הייצוג שלהן במאגרי הידע של ויקימדיה.

חשש דומה מתעורר ביחס להצבעות קהילתיות המקנות לתוצרים מסוימים מעמד רשמי ותפוצה רחבה. בתחרות תמונת השנה של ויקישיתוף לשנת 2025 זכתה במקום הראשון תמונה של ההרס בעזה, שיוחסה לסוכנות הידיעות הפלסטינית

WAFA. בסיבוב השני, בו ניתן לבחור בחמש תמונות, נרשמו 13,979 הצבעות של 3,509 משתמשים, לעומת 7,403 הצבעות של 2,837 משתמשים בשנה הקודמת. כלומר, מספר ההצבעות כמעט הוכפל, בעוד שמספר המצביעים עלה בשיעור מצומצם בהרבה. שינוי חריג זה בדפוסי ההצבעה מצדיק בחינה מעמיקה של דפוסי ההשתתפות, דרכי גיוס המצביעים והאפשרות לפוליטיזציה של ההליך. אין די במקרה מסוג זה בקביעה כי "הקהילה אמרה את דברה".

לפיכך, מומלץ כי הקרן תבחן את הקריטריונים למימון, לאישור ולקידום פרויקטים קהילתיים, את מידת האיזון התרבותי והדתי ביניהם, את זהות המארגנים ואת שיטות גיוס המשתתפים, וכן את השפעת התוצרים לאחר סיום המיזם. במקביל, ניתן לגבש מנגנון ביקורת להצבעות שבהן מתגלים שיעורי השתתפות חריגים או חשש להתגייסות פוליטית מתואמת. מנגנון זה עשוי לכלול ביקורת עצמאית, פרסום נתונים מצרפיים ומתודולוגיית בדיקה ברורה, תוך שמירה על פרטיות המשתמשים. הקרן אינה נדרשת להכתיב תוצאות או להחליף את שיקול דעתה של הקהילה, אך כאשר היא מממנת פרויקטים, מספקת להם תשתיות חשיפה ומעניקה לתוצאות ההצבעה מעמד ציבורי, אין היא יכולה להסיר מעצמה אחריות להבטחת שוויון תרבותי, תקינות ההליך ואמינות התוצרים.

אכיפה עקבית של האיסור על שיח שנאה והסתה לאלימות

קרן ויקימדיה אימצה כללים האוסרים שיח שנאה, אפליה ואיומים באלימות, אולם קיומם של כללים אינו מספק כאשר יישומם תלוי בפרשנות מקומית ואינו נאכף באופן עקבי. דפי משתמש, תיבות משתמש ודיונים קהילתיים עלולים לשמש להצדקה, לנרמול או להאדרה של אלימות כלפי יחידים וקבוצות, תוך הצגת התוכן כהבעת עמדה פוליטית לגיטימית. מומלץ כי הקרן תגבש קריטריונים ברורים ואחידים לזיהוי שיח שנאה, דה־הומניזציה, תמיכה באלימות והטרדה על בסיס זהות; תאפשר דיווח וערעור שאינם תלויים רק במנגנוני הקהילה המקומית; ותבחן אם הכללים נאכפים באופן שוויוני ביחס לכל הקבוצות, לרבות יהודים וישראלים. הבדיקה צריכה להתייחס גם לדפוסים עקיפים ומצטברים, ולא רק לאיומים מפורשים.

This user supports the **right** of all individuals and groups to **violently resist military aggression** and **occupation** by other parties, but due to an **alleged consensus** he is disallowed from naming particular individuals or groups which certain administrators find to be **unacceptable**.

לשם ההמחשה, מצורפת תיבת משתמש המציגה תמיכה ב"התנגדות אלימה", שניתן לראותה בדפים של עורכים אנטי-ישראליים. בשעה שהשם "ישראל" אינו מופיע במפורש, הכתוב מכון אליה. באופן זה ניתן לראות בתיבה עידוד טרור תחת מסווה של "התנגדות". דוגמא זו ממחישה את הצורך לבחון אם ביטויים המצדיקים אלימות בהקשרים רגישים נאכפים באותו אופן כמו ביטויים פוגעניים אחרים.

יישום ההמלצות ודיווח על התקדמות

כדי שתהליכי הבדיקה לא יישארו הצהרתיים בלבד, מומלץ כי הקרן תפרסם תוכנית פעולה שתפרט את הצעדים שבכוונתה לנקוט למניעת שימוש מניפולטיבי בפלטפורמה, לצד לוחות זמנים, חלוקת אחריות ופירוט המשאבים שיוקצו ליישומם. פרסום דו"חות התקדמות תקופתיים, שיציגו אילו המלצות אומצו, אילו שינויים בוצעו ומהם החסמים שנותרו, עשוי לחזק את האחריות המוסדית ולאפשר בחינה ציבורית של התקדמות התהליך.

פעילות באחריות קהילת העורכים

הנגשת כללי העריכה והליכי הניהול

למרות תדמיתה של ויקיפדיה כמיזם פתוח המאפשר לכל אדם להשתתף בעריכה, הפעילות בה נשענת על מערכת מורכבת ורבת־שכבות של מדיניות, הנחיות, נהלים, מוסדות ניהוליים וקיצורים מקצועיים שהתגבשו לאורך שנים. היכרות מעמיקה עם מערכת זו מעניקה יתרון משמעותי לעורכים ותיקים, בעוד שעורכים חדשים, גם כאשר הם בעלי ידע מקצועי רלוונטי, מתקשים להבין כיצד להשתתף בדיונים, לערער על החלטות, לדווח על התנהלות בעייתית או להגן על עריכותיהם. כך נוצרת היררכיה סמויה שאינה מבוססת בהכרח על איכות הידע או הטיעון, אלא על שליטה בפרוצדורות ובשפתה הפנימית של הקהילה.

מומלץ לפיכך לפתח מרכז ידע מקוון, נגיש ומתעדכן, שירכז בשפה בהירה את כללי העריכה המרכזיים, הליכי קבלת ההחלטות, מנגנוני התלונה והערעור והקיצורים הפנימיים המקובלים בקהילה. לצד מרכז הידע ניתן להציע מסלול הכוונה מדורג לעורכים חדשים, הכולל הסבר מעשי על השתתפות בדיונים, בחינת מקורות והתנהלות בנושאים רגישים. הנגשה

כזו עשויה לצמצם פערי ידע פרוצדורליים, להרחיב את מגוון המשתתפים ולהפוך את אידיאל העריכה הפתוחה לנגיש יותר גם בפועל.

שיפור מנגנוני התלונה, ההגנה והערעור

הליך בירור יעיל ונגיש הוא תנאי לאכיפה אפקטיבית ולהגנה על עורכים הנתונים להתנהלות כוחנית או מתואמת. כיום, מורכבות מנגנוני התלונה, פיצול זירות הדיון והזמן הממושך הנדרש לעיתים לבירור מקשים על זיהוי דפוסים מצטברים של הטרדה, הגשת תלונות סדרתיות, הפעלה א-סימטרית של הכללים או ניסיונות לדחוק עורכים מתחומי תוכן מסוימים.

מומלץ לפשט את מנגנוני הדיווח ולאפשר בחינה של דפוסי פעולה לאורך זמן, ולא רק של כל עריכה או אירוע בנפרד. רצוי שההליך יהיה נגיש, שקוף ותחום בלוחות זמנים סבירים, ויכלול אפשרות לריכוז ראיות הנוגעות למספר משתמשים או למספר זירות דיון. במקרים חריגים שבהם מצטברות ראיות משמעותיות ניתן לשקול אמצעי ביניים מידתיים עד להשלמת הבירור, לצד שמירה על הליך הגון. ראוי לבחון גם יצירת ערוץ דיווח חסוי במקרים של הטרדה מתואמת, מנגנונים לצמצום פעולות תגמול ואפשרות לערעור בפני גורם שלא היה מעורב בהחלטה המקורית.

טיפול בפעילות עריכה מתואמת ובדיקות ארגוניות

אחד האתגרים המרכזיים הוא ההבחנה בין שיתוף פעולה לגיטימי בין עורכים לבין פעילות מתואמת שמטרתה ליצור יתרון מספרי, לעצב קונצנזוס מלאכותי או לעקוף את מגבלות העריכה והדיון. פעילות מסוג זה עשויה לכלול גיוס עורכים במסגרת ארגונים או פרויקטים אידאולוגיים, הכנת מאגרי מקורות משותפים, תיאום הצבעות או דיונים מחוץ לפלטפורמה והסתרת זיקות ארגוניות, מקצועיות או כספיות.

מומלץ כי הקהילה תגבש מדיניות מפורשת ביחס לפעילות עריכה מתואמת בנושאים פוליטיים והיסטוריים רגישים. המדיניות תוכל להגדיר את הגבול בין שיתוף פעולה מותר לבין התארגנות שמטרתה להשפיע באופן מלאכותי על תהליכי קבלת החלטות, ולקבוע חובות גילוי מתאימות כאשר פעילות העריכה קשורה לארגון, למיזם ממומן, לתוכנית הכשרה או למסגרת אידאולוגית חיצונית. עצם קיומו של תיאום אינו מוכיח בהכרח התנהלות פסולה, אולם הסתרתו והשפעתו המצטברת על הצבעות, דיונים והכרעות עריכתיות מצדיקות מנגנון בדיקה ברור, עקבי ושוויוני.

ניטור שיטתי ובחינה רטרופספקטיבית של עריכות בעייתיות

מנגנוני אכיפה המבוססים בעיקר על תלונות נקודתיות אינם מספקים מענה לדפוסי הטיה הנבנים בהדרגה לאורך זמן. בהיעדר ניטור שיטתי, הפרות של מגבלות עריכה, שימוש חוזר במסגור חד־צדדי ושינויים מצטברים במקורות ובהקשרים עשויים להתגלות רק באקראי או בעקבות מאמציהם המתמשכים של עורכים אחרים.

מומלץ לפתח מנגנון מסודר לניטור ערכים רגישים, שיאפשר לזהות הפרות חוזרות, דפוסי עריכה חריגים ושינויים מצטברים המחייבים בדיקה. ניתן להיעזר בכלים אוטומטיים לצורך איתור וסינון ראשוני, אך לא לצורך הכרעה עצמאית בשאלת ההטיה. כל מקרה שסומן יידרש להיבחן בהקשרו בידי עורכים או בודקים אנושיים ועל בסיס קריטריונים שקופים.

נוסף על כך, מומלץ שהניטור יאפשר זיהוי מוקדם של ריכוז חריג של פעילות והשפעה בידי עורכים יחידים או קבוצות מצומצמות בתחומי תוכן רגישים. הניטור צריך לכלול גם מעקב אחרי הפרת מגבלות עריכה וניסיונות של עורכים להמשיך לפעול בתחומים שמהם הורחקו, (באמצעות חשבונות חלופיים או אמצעים אחרים), בהתאם לכללי הפרטיות ולסמכויות הבדיקה הקיימות.

במסגרת זו ראוי לבחון גם עריכות קודמות שביצעו עורכים שנחסמו או הוגבלו בעקבות דפוסי פעולה שיטתיים. חסימה או הגבלה נועדו למנוע את המשך הפעילות בתחום הרלוונטי, אך אינן מתקנות בהכרח שינויים בעייתיים שכבר הוטמעו בערכים. מומלץ לפיכך לגבש נוהל שיאפשר לאתר עריכות רלוונטיות ולבדוק אותן באופן מדורג, תוך התמקדות בנושאים ובתקופות שאליהם נגעה החלטת האכיפה. הבדיקה לא תניח מראש שכל עריכותיו של העורך פסולות, אלא תזהה מקרים המחייבים בחינה אנושית מחודשת.

בחינה ושיפור של מדיניות המקורות והניטרליות

הטיה בוויקיפדיה אינה נובעת רק מהסתמכות על מקורות בלתי מהימנים, אלא גם מן האופן שבו מקורות מהימנים לכאורה נבחרים, משוקללים ומוצגים זה לצד זה. גם כאשר כל מקור בנפרד עומד בדרישות הפלטפורמה, הסתמכות חוזרת על מקורות בעלי מסגרת פרשנית דומה, לצד דחיקת מקורות אחרים, עלולה ליצור תמונה חלקית וחד־צדדית. מומלץ לבחון

מחדש הן את הקריטריונים שלפיהם מקורות מאושרים או נפסלים והן את האיזון המצטבר בין סוגי המקורות בכל ערך. בחינה זו יכולה להתייחס ליחס בין מחקר אקדמי, עיתונות, מסמכים רשמיים, פסיקות משפטיות ומקורות של ארגונים בעלי זיקה ישירה לנושא. חשוב לבחון גם אם החלטות בדבר מהימנותם של מקורות התקבלו באופן שקוף ועקבי, ואם מקורות נפסלו בעבר על בסיס קריטריונים שאינם מיושמים באופן שווה ביחס לכל הצדדים. ניתן לפתח כלי עזר שיסרוק את מערך המקורות בערכים רגישים ויסמן דפוסים אפשריים של חד-צדדיות, כגון ריכוז חריג של מקורות מאותו סוג, הסתמכות על מספר מצומצם של גופים בעלי מסגרת פרשנית משותפת או היעדר מקורות מחקריים רלוונטיים. כלי כזה לא יקבע אילו מקורות יש להוסיף או להסיר, אלא יספק לקהילה תמונה שיטתית שתאפשר בחינה אנושית ומנומקת של האיזון הכולל ושל עמידת הערך בעקרון נקודת המבט הניטרלית.

סיכום

בתחילת דרכה התבססה ויקיפדיה על הבטחה לקידום ידע שיתופי באמצעות החלפת מנגנוני כתיבה ובקרה ממוסדים בעריכה פתוחה והתנדבותית. אלא שכמו במערכות שיתופיות אחרות, גם כאן הפכו בהדרגה הפתיחות והקהליות לחלקיות ומדומות. הקונצנזוס, שאמור היה להתגבש מתוך דיון פתוח וריבוי קולות, הפך במקרים של ערכים רגישים לכלי כוח המדיר עמדות שאינן תואמות את הקו ההגמוני, תוך סימון קולות בלתי רצויים ופעולה נגדם, לרבות על בסיס מגדרי, אתני או לאומי. כך, בפועל, החזון האוטופי שעליו נוסדה ויקיפדיה הפך במובנים מסוימים למערכת בעלת מאפיינים דיסטופיים, שבה המנגנונים שנועדו להבטיח פתיחות משמשים דווקא לצמצומה.

הבנת היקף הבעיה ומשמעותה מחייבת את ההבנה כי ויקיפדיה אינה עוד אתר ידע העומד בפני עצמו, אלא תשתית מרכזית במרחב הדיגיטלי, שתכניה מוזרמים למנועי חיפוש ולמערכות בינה מלאכותית ומקבלים באמצעותם תפוצה וסמכות מחודשות. הטיה שנוצרה בתוך קהילה סגורה של עורכים אינה נשארת אפוא בגבולות הפלטפורמה, אלא משועתקת במלואה, או מנוסחת מחדש ומוצגת למיליונים כידע עובדתי. בדרך זו, הרעלת ידע אינה מתבטאת רק בהצגת נרטיבים מוטעים כעובדות אנציקלופדיות, אלא גם בהסמכה אלגוריתמית של מידע מוטה שכבר קיבל מעמד של מקור אמין. בשעה שהמסגרות המתפתחות להסדרת הבינה המלאכותית מתמקדות במידה רבה בזיהוי ובסימון של תוכן סינתטי, סימון כזה אינו מספק מענה כאשר תשתית הידע שעליה נשענות המערכות הינה מבוססת אנוש ועברה בעצמה תהליך ממושך של הטיה.

העובדה שהרעלת הידע באמצעות ויקיפדיה היא רכיב במערכת תודעתית רחבה נגד ישראל הנמשכת זה כשלושה עשורים הופכת אותה לאיום אסטרטגי מן המעלה הראשונה. ההטיה בוויקיפדיה האנגלית שוחקת את התשתית ההיסטורית והמוסרית שעליה נשענות הלגיטימיות של ישראל, זהותה הלאומית ויכולתה להגן על עצמה. כאשר ההיסטוריה היהודית מסולפת, הרציפות הלאומית מטושטשת והציונות מוצגת כעוול מיסודה, פעולותיה של ישראל מפורשות מראש מתוך מסגרת המניחה כי עצם קיומה אינו לגיטימי. תהליך זה מכשיר בידוד מדיני, מעניק הצדקה לאפליה ולאלימות כלפי יהודים, מחליש את נכונותן של מדינות וארגונים לעמוד לצד ישראל והופך את הדה-לגיטימציה לעמדה נורמטיבית מקובלת. הסכנה אינה מסתכמת בפגיעה בדימויה של ישראל, אלא ביצירת מציאות תודעתית שבה זכותה להתקיים, להגן על אזרחיה ולהנכיח את סיפורה ההיסטורי נתונה לערעור מתמיד.

מסמך זה מציג את התפיסה כי ההתמודדות עם תהליך זה מחייבת פעולה משולבת בתוך הפלטפורמה ומחוצה לה: שיפור של מנגנוני השקיפות, המקורות, התלונה והאכיפה בוויקיפדיה, בשילוב עם פעילות מדינית ומחקרית חיצונית. מכלול הפעולות המוצע אינו נוגע רק למניעת הרעלת הידע הקשורה לישראל, אלא להגנה על התנאים שבהם ידע ציבורי נוצר, מקבל סמכות ומשמש בסיס להבנת המציאות. כאשר מוקדי ייצור הידע נתונים להשפעה מאורגנת ובלתי מבוקרת, נפגעת יכולתן של חברות דמוקרטיות לקיים דיון חופשי ולקבל החלטות על בסיס מידע אמין, מגוון וניתן לבדיקה.

**** המאמר נכתב במסגרת פרויקט מחקרי בסיוע מפא"ת ומערך הסייבר הלאומי**